

Ciekawi.
Świata

Geografia

Program nauczania dla szkół ponadgimnazjalnych

Zakres podstawowy

Agata Łazarz

Zbigniew Zaniewicz

MOPERON

Edukacja jest podrozę

Spis treści

1. Wstęp	3
2. Szczegółowe cele kształcenia i wychowania	5
3. Treści edukacyjne	8
4. Sposoby osiągania celów kształcenia i wychowania	12
5. Opis założonych osiągnięć ucznia	17
6. Propozycje kryteriów oceny i metod sprawdzania osiągnięć ucznia	19

1. Wstęp

Przełom XX i XXI wieku to w polskim systemie edukacyjnym okres szczególny. Zmiany ustrojowe pociągnęły za sobą nie tylko ogromne przeobrażenia we wszystkich aspektach gospodarczej działalności człowieka, ale również przemiany w postrzeganiu świata, otwarciem na świat, na to, co nowe. Przekształcenia objęły również polskie szkolnictwo, które wychodząc naprzeciw zmianom współczesnego świata, uwzględnia je w treściach nauczania wielu przedmiotów nauczania – w tym geografii. Kolejna reforma programowa wprowadzająca od 1 września 2009 roku nową *Podstawę Programową* kształcenia ogólnego zakłada, że po ukończeniu szkoły podstawowej uczeń kontynuuje kształcenie ogólne na III i IV etapie edukacyjnym. W gimnazjum realizowany jest III etap edukacyjny, zaś IV etap edukacyjny odbywa się w szkole ponadgimnazjalnej.

Kształcenie ogólne na III i IV etapie edukacyjnym, realizowane w dwóch różnych szkołach, tworzy programowo spójną całość. Założeniem reformy jest utrwalanie u uczniów nowych wiadomości i umiejętności, stąd na III i IV etapie edukacyjnym treści nauczania są nowe, nie powtarzają się. Nie mają układu spiralnego, ale liniowy. Etap IV realizowany w szkołach ponadgimnazjalnych na poziomie podstawowym zamyka cykl nauczania geografii realizowany w gimnazjum. Uczeń ma prawo poszerzyć swoje wiadomości i umiejętności, wybierając geografii jako przedmiot rozszerzony, który traktowany jest jako rozwinięcie poziomu podstawowego. Realizacja nauczania geografii na poziomie III i IV stanowi fundament wykształcenia, który poprzez umiejętność obserwacji i oceny otaczającego świata pozwala na zdobycie różnorodnych kwalifikacji zawodowych, a poprzez ich nieustanną modyfikację otwiera drogę kształcenia odbywającą się przez całe życie.

Realizacja nowej podstawy programowej zakłada odejście od wiedzy encyklopedycznej, definiowania pojęć, pamięciowego podejścia do przedmiotu na rzecz kształtowania wśród uczniów umiejętności korzystania z różnych źródeł informacji geograficznych. Ich analiza prowadzi do zrozumienia procesów zachodzących na Ziemi, oceny ich skutków, pojęcia konieczności zrównoważonego rozwoju.

Spójność koncepcji nauczania geografii na poziomie III i IV opiera się na:

- odejściu w gimnazjum od dominacji geografii ogólnej: fizycznej i społeczno-ekonomicznej **na rzecz** łatwiejszej na tym poziomie edukacyjnym geografii regionalnej
- większym wykorzystaniu w gimnazjum obserwacji jako źródła informacji geograficznej poprzez realizację wycieczek, zajęć w terenie, w trakcie których uczeń poznaje swój region zamieszkania
- poznaniu w szkołach ponadgimnazjalnych zagadnień społeczno-gospodarczych oraz problemów środowiska przyrodniczego współczesnego świata, aktualnych problemów odnoszących się do regionów i całego świata
- zrozumieniu procesów globalnych, wiązania przyczyn i skutków w skali regionalnej i przechodzenia do skali globalnej
- wskazaniu relacji pomiędzy środowiskiem a gospodarczą działalnością człowieka, wykazania zależności, ciągów przyczynowo-skutkowych między sferami Ziemi, ze szczególnym uwzględnieniem antroposfery
- realizacji w ostatnim etapie nauczania poziomu rozszerzonego, w którym zostały rozdzielone zagadnienia geografii świata od geografii Polski ze wskazaniem na konieczność poświęcenia przynajmniej 1/3 czasu na edukację w zakresie geografii Polski.

Należy pamiętać, że program nauczania dla zajęć edukacyjnych z zakresu kształcenia ogólnego dopuszcza do użytku w danej szkole dyrektor szkoły, na wniosek nauczyciela lub nauczycieli (Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 8 czerwca 2009 r. w sprawie dopuszczania do użytku w szkole programów wychowania przedszkolnego i programów nauczania oraz dopuszczania do użytku szkolnego podręczników). Nauczyciel może zaproponować program nauczania ogólnego, opracowany samodzielnie lub we współpracy z innymi nauczycielami. Nauczyciel może również zaproponować program opracowany przez innego autora (autorów). Taką propozycją jest prezentowany program nauczania geografii w szkole ponadgimnazjalnej, który obejmuje podstawowy zakres nauczania w wymiarze 1 godziny tygodniowo. Prezentowany program nauczania dostosowany jest do potrzeb i możliwości przeciętnego ucznia, może być zatem swobodnie modyfikowany w zależności od tego, z jaką klasą pracuje nauczyciel.

Prezentowany program nauczania:

1. Stanowi opis sposobu realizacji celów kształcenia i zadań edukacyjnych ustalonych w podstawie programowej kształcenia ogólnego

2. Zawiera:

- a) szczegółowe cele kształcenia i wychowania,
- b) treści nauczania zgodne z treściami zawartymi w podstawie programowej kształcenia ogólnego,
- c) sposoby osiągania celów kształcenia i wychowania, z uwzględnieniem możliwości indywidualizacji pracy w zależności od potrzeb i możliwości uczniów oraz warunków, w jakich program będzie realizowany,
- d) opis założonych osiągnięć ucznia,
- e) propozycje kryteriów oceny i metod sprawdzania osiągnięć ucznia,

W związku z powyższym – przedstawiony program nauczania geografii może być dopuszczony do użytku w szkołach ponadgimnazjalnych.

Przed dopuszczeniem programu nauczania ogólnego do użytku w danej szkole, dyrektor szkoły może zasięgnąć opinii:

- a) nauczyciela mianowanego lub dyplomowanego, posiadającego wykształcenie wyższe i kwalifikacje wymagane do prowadzenia zajęć edukacyjnych, dla których program jest przeznaczony, lub
- b) konsultanta lub doradcy metodycznego, lub zespołu nauczycielskiego,
- c) zespołu przedmiotowego lub innego zespołu problemowo-zadaniowego, o których mowa w przepisach w sprawie ramowych statutów publicznego przedszkola oraz publicznych szkół.

Program nauczania geografii w szkołach ponadgimnazjalnych jest skorelowany z programem nauczania w gimnazjum. Jest również nastawiony na samodzielne dochodzenie ucznia do wiedzy, co najwyraźniej zostało ukazane w sposobach osiągania celów kształcenia i opisie założonych osiągnięć ucznia. Nakierowanie ucznia na to, żeby wiedział „jak zdobywać wiedzę” przynosi większą efektywność niż „wiedzieć, że...”

2. Szczegółowe cele kształcenia i wychowania

2.1. Współczesne problemy demograficzne i społeczne świata

Szczegółowe cele edukacyjne. Uczeń:

- opisuje i charakteryzuje zjawiska i procesy demograficzne
- analizuje dane statystyczne przedstawione w postaci tabel, wykresów
- wykonuje obliczenia wskaźników demograficznych, m.in. przyrost naturalny, przyrost rzeczywisty, saldo migracji, współczynnik feminizacji, stopa bezrobocia
- prezentuje dane liczbowe w postaci wykresów różnego typu
- rozumie terminy geograficzne i procesy z zakresu demografii i osadnictwa
- poszukuje i odczytuje treści związane z rozmieszczeniem i zróżnicowaniem ludności z map tematycznych
- rozumie przyczyny nierównomiernego rozmieszczenia ludności na świecie
- uzasadnia występowanie obszarów o różnej gęstości zaludnienia
- formułuje skutki nadmiernej koncentracji ludności
- charakteryzuje fazy rozwoju demograficznego i przejścia epidemiologicznego
- rozumie zależności między fazami przejścia demograficznego a wielkością przyrostu naturalnego i stopniem rozwoju państw
- wskazuje kierunki i przyczyny ruchów migracyjnych na świecie
- dokonuje oceny skutków ruchów migracyjnych dla krajów, z których ludność wyjeżdża i do których napływa, m.in. w wyniku „drenażu mózgów”
- rozróżnia i charakteryzuje proces powstawania zespołów miejskich
- rozróżnia procesy urbanizacyjne w krajach o różnym stopniu rozwoju
- porównuje podobieństwa i różnice wybranych kręgów kulturowych
- analizuje problemy demograficzne i formułuje ich rozwiązania
- poszukuje, gromadzi i analizuje informacje geograficzne pochodzące z różnych źródeł
- wypowiada się z zastosowaniem terminologii geograficznej

Cele wychowawcze. Uczeń:

- interesuje się zjawiskami i procesami geograficznymi
- wypowiada się i argumentuje swoje stanowisko
- wykazuje się postawą tolerancji i szacunku do innych ludzi oraz ich poglądów, wyznań
- nawiązuje kontakty interpersonalne w klasie, grupie
- prezentuje postawę człowieka postępującego zgodnie z ideą zrównoważonego rozwoju
- radzi sobie w sytuacjach typowych i nowych

2.2. Zróżnicowanie gospodarcze świata

Szczegółowe cele edukacyjne. Uczeń:

- analizuje dane statystyczne przedstawione w postaci tabel, wykresów

- wykonuje obliczenia wskaźników gospodarczych
- prezentuje dane liczbowe w postaci wykresów różnego typu
  - posługuje się mapami prezentującymi zagadnienia gospodarcze
- klasyfikuje zjawiska społeczno-gospodarcze według różnych kryteriów i mierników
- ocenia dysproporcje we współczesnym świecie i wskazuje skutki tych dysproporcji
- wskazuje przyczyny powstawania kryzysów regionalnych i globalnych oraz ocenia ich skutki
- ocenia projektowane formy pomocy regionalnej i globalnej w sytuacjach kryzysowych przez odpowiednie instytucje
- przedstawia za pomocą modeli przyczynowo-skutkowych problematykę wytwarzania żywności i jej nierównomiernej dystrybucji na świecie
- analizuje mapy ilustrujące obszary zróżnicowanej produkcji rolnej oraz dane statystyczne odnośnie plonów i zbiorów roślin oraz pogłowia bydła
  - prognozuje zmiany dokonujące się na obszarach wiejskich
- wskazuje przyczyny i konsekwencje racjonalnej i nieracjonalnej gospodarki zasobami leśnymi
- ocenia zasoby mórz i oceanów pod kątem rozwoju przemysłu oraz możliwości wyżywienia ludności świata
- prognozuje konsekwencje, które może przynieść dla środowiska i gospodarczej działalności człowieka proces wyjąłowania mórz i oceanów
- ocenia i uzasadnia zróżnicowanie oraz zmiany struktury wykorzystania surowców energetycznych na świecie
- wykazuje zależności produkcji energii we współczesnym świecie od nieodnawialnych źródeł energii
- wykazuje, że współczesna gospodarka bazuje na ropie naftowej
- wykazuje zmiany na rynku pracy w skali regionalnej i globalnej oraz ocenia zjawiska towarzyszące przepływowi pracowników z różnych sektorów gospodarki
- analizuje wpływ nowoczesnych technologii informacyjno-komunikacyjnych na zmiany rynku pracy
- określa rangę przemysłu wysokiej technologii we współczesnym świecie
- przedstawia przestrzenne formy koncentracji przemysłu wysokiej technologii wraz ze wskazaniem pełnionych przez te ośrodki funkcji
- lokalizuje na mapie obszary o wybitnych walorach turystycznych oraz intensywnie wykorzystywanych turystycznie
- przedstawia i uzasadnia zmiany preferencji wyjazdów turystycznych Polaków
- identyfikuje skutki, które przynosi intensywne wykorzystanie turystyczne dla środowiska przyrodniczego
- klasyfikuje usługi, wyodrębnia nowoczesne działy, ze szczególnym uwzględnieniem usług komunikacyjnych
- uzasadnia wpływ komunikacji na gospodarkę i codzienne życie człowieka
- określa przyczyny i skutki zmian w kierunkach oraz wielkości przepływu osób i towarów na świecie
- wskazuje rolę terminali uniwersalnych i specjalistycznych w przepływie osób i towarów
  - nakreśla współczesne problemy społeczno-gospodarcze o znaczeniu regionalnym i globalnym wynikające z procesów globalizacji
- uzasadnia rolę organizacji gospodarczych i politycznych w rozwiązywaniu problemów współczesnego świata
- wskazuje na współczesnej mapie politycznej świata państwa powstałe w wyniku procesów integracji i dezintegracji
- przedstawia czynniki prowadzące do zmian na mapie politycznej świata oraz konsekwencje tych zmian

Cele wychowawcze. Uczeń:

- wykazuje postawę tolerancji i szacunku do innych osób, ich poglądów, wyznań
- ma świadomość roli praw i obowiązków jednostki w społeczeństwie
- docenia więzi i wykazuje postawę szacunku dla własnego regionu
- interesuje się procesami prowadzącymi do zmian w jego życiu, w regionie, Polsce i na świecie
- jest świadomy procesu komunikacji interpersonalnej w codziennym życiu i relacjach formalnych i nieformalnych z otoczeniem
- przygotowuje się do świadomego i odpowiedzialnego uczestniczenia w życiu społeczno-gospodarczym współczesnego świata
- planuje, organizuje i ocenia własną naukę, przyjmuje za nią odpowiedzialność
- porozumiewa się w różnych sytuacjach, prezentuje własny punkt widzenia i uwzględnia poglądy innych ludzi, poprawnie posługuje się językiem geograficznym, przygotowuje się do publicznych wystąpień

2.3. Relacja człowiek – środowisko przyrodnicze a zrównoważony rozwój

Szczegółowe cele edukacyjne. Uczeń:

- tworzy i rozwiązuje schematy przyczynowo-skutkowe obrazujące relacje między poszczególnymi elementami środowiska geograficznego
- wykazuje światopogląd zgodny z zasadą zrównoważonego rozwoju
- uwzględnia zasady współpracy międzynarodowej w propozycjach rozwiązywania problemów regionalnych i globalnych
- dostrzega zagrożenia płynące z nadmiernej eksploatacji nieodnawialnych źródeł energii
- przewiduje następstwa braku wody pitnej dla rozwoju ludzkości
- proponuje rozwiązania zapobiegające zdegradowaniu lub wyczerpaniu zasobów wód pitnych na Ziemi
- wskazuje przyczyny, opisuje przebieg i ocenia skutki globalnych zagrożeń, ze szczególnym uwzględnieniem efektu cieplarnianego
- wskazuje następstwa zachwiania równowagi gleb poprzez działalność człowieka
- podejmuje działania mające na celu zmniejszenie negatywnych następstw antropopresji

Cele wychowawcze. Uczeń:

- współdziała w zespole klasowym w celu aktywnej współpracy odnośnie kształtowania i ochrony środowiska geograficznego
- podejmuje grupowe i indywidualne decyzje odnośnie współistnienia człowieka i środowiska
- odnosi się do zdobytej wiedzy oraz postępuje zgodnie z ideą zrównoważonego rozwoju
- posiada nawyki proekologiczne
- rozwija osobiste zainteresowania środowiskiem przyrodniczym
- rozwiązuje w twórczy sposób problemy związane z degradacją środowiska
- przyswaja metody i techniki negocjacyjne rozwiązywania konfliktów i problemów społecznych powodowanych niszczeniem środowiska przyrodniczego
- wykazuje wrażliwość na stan otaczającego środowiska przyrodniczego

– wykazuje zachowania proekologiczne i uświadamia sobie ich wagę dla stanu środowiska w skali regionalnej i globalnej

3. Treści edukacyjne

Treści edukacyjne zawarte w podstawie programowej przewidziane do realizacji w klasie pierwszej szkoły ponadgimnazjalnej na poziomie podstawowym zostały zawarte w trzech działach:

Współczesne problemy demograficzne i społeczne świata, obejmujące:

- różnicowanie rozmieszczenia ludności na świecie
- charakterystykę procesów demograficznych z uwzględnieniem faz rozwoju demograficznego i epidemiologicznego oraz struktur płci i wieku społeczeństw
- ruchy migracyjne ludności na świecie
- różnicowanie procesów urbanizacyjnych na świecie
- różnicowanie kulturowe świata

Zróżnicowanie gospodarcze świata, obejmujące:

- społeczno-gospodarczy podział państw świata
- rolę organizacji rządowych i pozarządowych w rozwiązywaniu problemów współczesnego świata
- przestrzenne zróżnicowanie obszarów upraw i chowu zwierząt
- uwarunkowania nierównomiernego rozdziału żywności na świecie i wynikające z tego konsekwencje
- zmiany w funkcjonowaniu obszarów wiejskich wybranych regionów świata
- formy gospodarowania zasobami leśnymi i zmiany powierzchni leśnej na świecie
- możliwości wykorzystania światowych zasobów wód morskich i oceanicznych oraz konsekwencje nadmiernej eksploatacji tych zasobów
- zmiany struktury wykorzystania surowców energetycznych na świecie
- problemy uzależnienia gospodarki światowej od surowców nieodnawialnych ze szczególnym uwzględnieniem zasobów ropy naftowej
- zmiany na rynku pracy w skali globalnej i regionalnej
- charakterystykę przemysłu wysokiej technologii
- charakterystykę regionów intensywnie zagospodarowanych turystycznie
- rolę nowoczesnych usług komunikacyjnych w rozwoju gospodarki i w życiu codziennym
- zmiany zachodzące w kierunkach i natężeniu ruchu osób i towarów
- procesy globalizacji
- zmiany na mapie politycznej świata
- procesy integracyjne

Relacja człowiek – środowisko przyrodnicze a zrównoważony rozwój, obejmująca:

- przyczyny i skutki zakłóceń równowagi ekologicznej wynikające z niewłaściwej eksploatacji zasobów przyrody
- gospodarowanie zasobami wody na obszarach deficytu i nadmiaru wody oraz formy ochrony zasobów wód
- przyczyny i konsekwencje globalnych zmian klimatycznych
- przekształcenia środowiska przyrodniczego spowodowane intensywnym sposobem gospodarowania w rolnictwie

– zjawisko antropopresji i przykłady działań człowieka zmniejszających ingerencję w środowisko przyrodnicze

Nadrzędnym celem niniejszego programu nauczania jest uzyskanie jak najwyższych efektów w procesie nauczania – uczenia się. Aby skuteczność działań podejmowanych przez szkołę i nauczyciela w celu podniesienia efektywności kształcenia była osiągnięta, a cele kształcenia i zadania edukacyjnych ustalone w podstawie programowej kształcenia ogólnego zostały zrealizowane – postuluje się postępowanie według następujących zasad (Kopański J. 2003):

1. Zdobywania wiedzy o umyśle i zasadach jego funkcjonowania podczas uczenia się – wskazane jest, aby każdy nauczyciel posiadał wiedzę na temat funkcjonowania ludzkiego umysłu w aspekcie przyswajania wiedzy geograficznej. Struktura lekcji powinna być odpowiednio dostosowana do możliwości percepcyjnych uczniów z dominacją lewej lub prawej półkuli – prowadzona w taki sposób, aby uczeń używał obu półkul na zajęciach. Należy przypomnieć, że półkule ludzkiego umysłu odpowiedzialne są za różne sfery postrzegania świata:

– lewa (logiczna) odpowiada między innymi za: język, logikę, działania matematyczne, pojęcie liczby, nadawanie porządku – należy zatem uaktywniać tę półkulę poprzez działania matematyczne (np. przeliczanie według skali mapy, obliczanie przyrostu naturalnego) czy układanie logicznych ciągów przyczynowo-skutkowych

– prawa (artystyczna) odpowiada za: kształty i wzory, manipulowanie przestrzenią, rytmiczność, muzykalność, wyobraźnię, postrzeganie wymiarów, syntezę, integrację treści – pobudzenie tej części mózgu powinno zatem przejawiać się w tworzeniu schematów, rycin ilustrujących dane zjawisko czy pracy nad tekstem źródłowym

2. Stworzenia na zajęciach stanu „czujnej gotowości”, atmosfery dobrej zabawy –uczeń zrelaksowany, otwarty lepiej przyswaja wiedzę od ucznia zestresowanego, zamkniętego. Rolą nauczyciela jest zatem przeprowadzenie zajęć w ciekawy i aktywizujący sposób, w przyjaznej atmosferze, w taki sposób, aby ucznia zaciekawić otaczającą rzeczywistością, procesami zachodzącymi w otaczającej go przestrzeni, zaintrygować przedmiotem nauczania geografii.

3. Całkowitego wykorzystania możliwości intelektualnych uczniów – wskazane jest, aby nauczyciel rozpoznał możliwości intelektualne zespołu klasowego, ale również poszczególnych uczniów i w taki sposób prowadził zajęcia, aby maksymalnie wykorzystać ich predyspozycje. Ważna jest zatem praca z uczniem zdolnym i takie wykorzystanie jego ambicji, aby samodzielnie mógł pogłębiać wiedzę geograficzną i we współpracy z nauczycielem przekuć ją w konkretne osiągnięcia (konkursy, olimpiady).

4. Efektywnego uczenia się za pomocą środków wizualnych (wzrokowych), audytywnych (słuchowych) i kinestetycznych (czuciowo-ruchowych) – ta zasada zakłada, że człowiek uczy się, wykorzystując swoje zmysły, przy czym główną rolę odgrywają:

– zmysł wzroku – nauczyciel powinien zwracać się do uczniów: zobacz, jak to wygląda; możesz to sobie wyobrazić?; jak to widzisz?; to mi dobrze wygląda; chyba tego nie widzisz, ale również pobudzać zmysł ucznia poprzez obraz: fotografie, filmy, prezentacje multimedialne

– zmysł słuchu – nauczyciel powinien zwracać się do swoich uczniów: jak to powiedzisz; słucham Cię; coś mi mówi, że...; to brzmi dobrze; coś Ci dzwoni? nic nie słyszę, ale również pobudzać ten zmysł np. przez muzykę charakterystyczną dla różnych kręgów kulturowych

– zmysł dotyku – nauczyciel powinien zwracać się do swoich uczniów: czy czujesz to?; czuję, że to...; oprzyj się na tym; nie czuję się z tym dobrze; dotykasz problemu, ale również odnosić się do wykorzystania tego zmysłu poprzez dotykanie okazów (np. surowców energetycznych) czy wytworów działalności ludzkiej (produkty przemysłu „high technology”); w aspekcie uaktywniania zmysłu dotyku powinien również odnosić się do poczucia wrażliwości uczniów na niedolę słabo rozwiniętych społeczeństw.

Zadaniem nauczyciela jest rozpoznanie preferowanego przez siebie i uczniów stylu, a następnie prowadzenie lekcji w taki sposób, aby można było dotrzeć do każdego z uczniów.

5. Trafnego dobierania strategii nauczania – uczenia się – dla każdego ucznia powinny być dobrane indywidualne strategie nauczania i uczenia się zgodne z jego inteligencją. Uczniowie pracujący na lekcjach geografii nie cechują się tylko przydatną z punktu nauczania przedmiotu inteligencją matematyczno-logiczną czy wizualno-przestrzenną, ale na przykład lingwistyczną, muzyczną, interpersonalną czy interpersonalną, ważne jest zatem dotarcie z wiedzą geograficzną do wszystkich uczniów.

6. Tworzenia środowiska (w klasie i poza nią), które zapewni wysoką samoocenę i wiarę w siebie – nauczyciel powinien dążyć do stworzenia warunków, w których uczeń odczuwa poczucie przynależności do grupy (jest mi dobrze w klasie, chcę chodzić do szkoły); wierzy, że nauka jest celowa; ma zapewnione poczucie bezpieczeństwa oraz silne poczucie tożsamości połączone z pragnieniem sukcesu. Ważne jest, aby poprzez poznanie elementów geografii społeczno-ekonomicznej przygotowywać ucznia do podejmowania w przyszłości ważnych decyzji zgodnych z ideą zrównoważonego rozwoju.

7. Próbowania, testowania i weryfikowania różnych metod nauczania – nauczyciele powinni poszukiwać ciągle nowych metod nauczania, wybierając te przynoszące najlepsze efekty. Metody muszą być odpowiednio dobrane do treści, celów lekcji oraz tworzonej przez pedagoga atmosfery.

Powyższe zasady kładą mocny nacisk na osobowość ucznia, nauczyciela, ich wzajemne relacje. Ważne jest odchodzenie od szablonowego przekazywania informacji i rygorystycznie egzekwowanej wiedzy w kierunku pełnego zaangażowania i twórczej atmosfery.

Pamiętać należy, że IV etap edukacyjny jest kontynuacją etapu III, zatem cele kształcenia geograficznego w szkołach ponadgimnazjalnych są kontynuacją celów kształcenia z gimnazjum. Cele kształcenia z geografii – wymagania ogólne na III poziomie edukacyjnym przedstawiają się następująco:

I. Korzystanie z różnych źródeł informacji geograficznej

Uczeń dokonuje obserwacji i pomiarów w terenie; potrafi korzystać z planów, map, fotografii, rysunków, wykresów, danych statystycznych, tekstów źródłowych oraz technologii informacyjno-komunikacyjnych w celu gromadzenia, przetwarzania i prezentowania informacji geograficznych.

II. Identyfikowanie związków i zależności oraz wyjaśnianie zjawisk i procesów

Uczeń posługuje się podstawowym słownictwem geograficznym w toku opisywania oraz wyjaśniania zjawisk i procesów zachodzących w środowisku geograficznym; identyfikuje związki i zależności w środowisku przyrodniczym, gospodarce i życiu społecznym w różnych skalach przestrzennych (lokalnej, regionalnej, krajowej, globalnej); rozumie wzajemne relacje przyroda-człowiek; wyjaśnia zróżnicowanie przestrzenne warunków środowiska przyrodniczego oraz działalności człowieka na Ziemi.

III. Stosowanie wiedzy i umiejętności geograficznych w praktyce

Uczeń wykorzystuje wiedzę i umiejętności geograficzne w celu lepszego rozumienia współczesnego świata i swojego w nim miejsca; stosuje wiadomości i umiejętności geograficzne w życiu codziennym, m.in. w racjonalnym wykorzystaniu zasobów środowiska.

IV. Kształtowanie postaw

Uczeń rozwija w sobie: ciekawość świata poprzez zainteresowanie własnym regionem, Polską, Europą i światem; świadomość wartości i poczucie odpowiedzialności za środowisko przyrodnicze i kulturowe własnego regionu i Polski; patriotyzm i poczucie tożsamości (lokalnej, regionalnej, narodowej) przy jednoczesnym poszanowaniu innych narodów i społeczności – ich systemów wartości i sposobów życia.

Cele kształcenia geografii na IV etapie są mniej rozbudowane, ponieważ kształcenie na poziomie podstawowym odbywa się tylko przez rok w wymiarze 1 godziny tygodniowo. Wymagania ogólne przedstawiają się następująco:

- I. Wykorzystanie różnych źródeł informacji do analizy i prezentowania współczesnych problemów przyrodniczych, gospodarczych, społecznych, kulturowych i politycznych.
- II. Formułowanie i weryfikowanie hipotez dotyczących problemów współczesnego świata.
- III. Rozumienie relacji człowiek – przyroda – społeczeństwo w skali globalnej i regionalnej.

Wymienione wyżej cele kształcenia odnoszące się do IV poziomu edukacyjnego kładą silny nacisk na kształtowanie umiejętności, w których uczeń powinien:

- wykorzystywać i przetwarzać informacje, czyli odczytywać je, selekcjonować, porównywać, grupować i interpretować według podanych kryteriów; umieć je również zastosować w rozwiązywaniu zadań praktycznych, takich jak: wykonywanie pomiarów, prostych obliczeń, określenia położenia obiektów w przestrzeni, przewidywania zachodzących w środowisku geograficznym zmian czy projektowania działań; na podstawie podanych źródeł informacji powinien przedstawiać procesy i zjawiska odnośnie wskazanego obszaru wraz z zależnościami zachodzącymi na tym obszarze pomiędzy poszczególnymi zjawiskami i zdarzeniami
- formułować i podawać cechy problemów istniejących we współczesnym świecie, wskazać ich przyczyny, oceniać następstwa oraz podawać działania mające na celu przeciwdziałanie negatywnym zjawiskom; weryfikować hipotezy, argumentując ich pozytywne i negatywne strony
- wykazać przykłady powiązań w systemie człowiek – przyroda – społeczeństwo w postaci modeli przyczynowo-skutkowych, ilustrować je odpowiednimi przykładami; oceniać poszczególne składowe powiązania według podanych kryteriów; wskazywać zmiany w istniejących powiązaniach i konsekwencje tych zmian.

4. Sposoby osiągnięcia celów kształcenia i wychowania

Nowa podstawa programowa kształcenia ogólnego na etapie IV (zakres podstawowy) jest traktowana jako kontynuacja poziomu III. Układ treści na tych poziomach ma strukturę liniową, to znaczy że:

- treści są kolejno ułożone i nie pojawiają się ponownie
- uczeń spotyka się z treściami tylko raz
- części tworzą ciąg, są ze sobą powiązane, są nierozrwalne.

Nauczyciel pracujący z uczniami klasy pierwszej szkoły ponadgimnazjalnej musi zdiagnozować poziom wiedzy i umiejętności wychowanków odpowiednio przygotowanym testem diagnozującym (tzw. test „na wejście”). Jest to ważne, ponieważ nauczyciel nie ma pewności, w jaki sposób treści były zrealizowane w gimnazjum, nie ma również wiedzy na temat podręczników, z których uczeń korzystał. Zdiagnozowanie przyswojonych przez ucznia treści z zakresu III poziomu edukacyjnego pozwoli na rozpoznanie braków i ich korektę. Między innymi posłużą temu również przedstawione dalej procedury osiągnięcia celów kształcenia geografii.

Dzięki niemu nauczyciel może sprawdzić poziom opanowania wiedzy i umiejętności zdobytych przez uczniów na III etapie kształcenia, ale jednocześnie otrzymuje informacje o indywidualnych osiągnięciach i ewentualnych potrzebach edukacyjnych poszczególnych uczniów. Taka wstępna diagnoza już od początku kształcenia daje możliwości do indywidualizowania pracy z uczniem. Szczególnej uwagi w procesie kształcenia potrzebują uczniowie ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi (w tym, ci najzdolniejsi).

Aby proces edukacyjny był najbardziej efektywny, nauczyciel powinien zastosować odpowiednie procedury osiągnięcia celów kształcenia, z uwzględnieniem możliwości i potrzeb edukacyjnych uczniów.

Procedury osiągnięcia celów kształcenia geografii

Procedury osiągnięcia celów to zbiór czynności ucznia i nauczyciela zmierzających do realizacji założonych celów kształcenia.

W znaczącym stopniu proces kształcenia, który polega na przekazywaniu, utrwalaniu i sprawdzaniu wiedzy i umiejętności, zależy od nauczyciela. Do zadań nauczyciela należy m.in. dobór metod nauczania, środków dydaktycznych oraz sposobów sprawdzania stopnia opanowania wiedzy i umiejętności przez ucznia. Wszystkie te składowe, ich właściwy dobór, a także stopień zaangażowania nauczyciela będzie miał kluczowe znaczenie dla efektów realizacji celów edukacyjnych.

Do głównych procedur osiągnięcia celów kształcenia należy zaliczyć:

- dobór właściwych metod nauczania
- dobór odpowiednich środków dydaktycznych
- postawa nauczyciela
- organizowanie zajęć terenowych.

Dobór metod nauczania

Jedną z klasyfikacji metod nauczania (wg Okonia) podaje następujący ich podział:

- metody asymilacji wiedzy

- metody samodzielnego dochodzenia do wiedzy
- metody waloryzacyjne
- metody praktyczne.

Dobór odpowiednich metod do nauczania poszczególnych treści geograficznych i różnicowanie ich w procesie kształcenia stwarza warunki do uzyskiwania założonych celów.

Z całej gamy dostępnych metod warto zwrócić uwagę na metody aktywizujące pracę ucznia. Korzystanie z tej grupy metod nauczania wymaga od nauczyciela najczęściej przygotowania dodatkowych materiałów potrzebnych do realizacji lekcji; istotny jest też czynnik czasu. Na zastosowanie metod z grupy aktywizujących należy przeznaczyć więcej czasu niż na metody podawcze. Przy proponowanym wymiarze godzinowym można się spotkać z pewnymi trudnościami przy organizacji lekcji z zastosowaniem właśnie tych metod.

Pomimo tych argumentów warto skorzystać z propozycji wykorzystania tych metod, gdyż dają możliwość większego zaangażowania ucznia podczas lekcji, zwiększają jego koncentrację, co przyczynia się do bardziej efektywnej pracy, oraz dają możliwość kształcenia umiejętności współpracy w grupie. Poza tym nauczyciel rozdzielając zadania pośród uczniów, może indywidualizować pracę, uwzględniając możliwości edukacyjne poszczególnych uczniów. Taka forma pracy powoduje budowanie własnej wartości uczniów, ponieważ wykonują zadania zgodnie z potrzebami edukacyjnymi i swoimi możliwościami.

Na kolejnym etapie kształcenia należy minimalizować stosownie metod podających, natomiast należy położyć nacisk na większą samodzielność ucznia w zdobywaniu wiedzy. Biorąc pod uwagę cele i treści nauczania na IV poziomie edukacji, warto zastosować metody, które w najlepszym stopniu będą rozwijały umiejętności korzystania z różnorodnych źródeł informacji. Treści nauczania ujęte w podstawie programowej i poziom rozwoju uczniów sprzyja stosowaniu aktywizujących metod nauczania.

Metody aktywizujące mogą być stosowane jako element lekcji lub stanowić integralną i główną część zajęć.

Na zajęciach, na których są poruszane zagadnienia problemowe, warto zastosować metody umożliwiające uczniom dzielenie się wiedzą, znajdowanie typowych i nietypowych rozwiązań. Do takich metod możemy zaliczyć m.in. metodę dyskusji, burzy mózgów czy metodę metaplanu. Dzięki tym metodom można ocenić stopień zrozumienia problemu, poprawny tok rozumowania uczniów oraz umiejętność formułowania myśli i pomysłowość uczniów. Metody te najlepiej będą się sprawdzały przy realizacji zagadnień dotyczących rozwiązywania problemów współczesnego świata.

Metoda analizy SWOT umożliwia charakterystykę danego zjawiska lub procesu w sytuacji teraźniejszej i w przyszłości. Ta metoda daje możliwość poszerzania wiedzy ucznia na temat danego zjawiska, dokonania oceny stanu faktycznego oraz przewidywania zmian.

Warto skorzystać z tej metody przy realizowaniu zagadnień dotyczących współczesnych zmian gospodarczych, np. rozwoju usług, przemysłu nowych technologii czy wykorzystania zasobów przyrody, gdzie można określić mocne i słabe strony danego zjawiska czy procesu oraz dokonać oceny zmian w kontekście szans i zagrożeń.

Metoda JIGSAW stosowana jest do charakterystyki zagadnień wielowątkowych, które są ze sobą połączone treścią i po zgrupowaniu zebranych informacji stanowią kompletny obraz tematu. Metoda ta rozwija umiejętności samodzielnego poszukiwania wiedzy, dzielenia się nią i uczy współpracy. Uczeń dzięki tej metodzie uświadamia sobie, iż praca jednostki składa się na wynik końcowy całej grupy. Metoda ta bazuje na

pracy w grupie, ale do uzyskania właściwego efektu wymaga zaangażowania każdego ucznia. Tę metodę można zastosować np. przy realizacji zagadnień dotyczących migracji ludności na świecie, podziału społeczno-gospodarczego państw czy charakterystyki przemysłu nowych technologii.

W celu uzyskania jak najwyższej efektywności nauczania – pedagodzy powinni korzystać zarówno z aktywizujących metod nauczania, jak i metody wykładu. Najlepsze efekty przynosi „przeplatanie metod”, czyli jednoczesne wykorzystanie metody wykładu informacyjnego z metodami aktywizującymi (Zaniewicz Z. 2010). Przy tak efektywnym, „dobrym nauczaniu uczniowie pozyskują wiedzę, umiejętności i zrozumienie w sposób progresywny. Lekcje mają jasne cele i zadania. Są odpowiednio dostosowane do uczenia się dzieci o różnych możliwościach i zainteresowaniach. Przebieg lekcji stawia wysokie, lecz realne oczekiwania” (Wlazło S. 1999). Ważne jest, aby żadna z metod nie zdominowała prowadzonej lekcji, ale była jej istotną częścią. Takie urozmaicenie zajęć zdecydowanie podniesie ich atrakcyjność, ponieważ metoda aktywizująca pozwoli uczniom na twórcze myślenie, wyrażanie swoich sądów i opinii, pozwoli jednocześnie na swobodną pracę, która oderwie ich od podającego toku lekcji, natomiast metoda wykładu pozwoli uporządkować i utrwalić wprowadzane w trakcie lekcji informacje. Zastosowanie w trakcie wykładu informacyjnego prezentacji multimedialnej wykorzystującej obraz, dźwięk i słowo pisane, poparte ciekawymi wypowiedziami nauczyciela, zdecydowanie zwiększa możliwości percepcyjne uczniów, wpływa na lepsze zapamiętywanie przekazywanych treści, co w widoczny sposób przynosi się na efektywność procesu nauczania – uczenia się.

Stosowanie różnorodnych metod nauczania stwarza możliwości realizacji wszystkich założonych celów podstawy programowej, które dotyczą umiejętności pozyskiwania i przetwarzania informacji z różnorodnych źródeł, formułowania i oceniania hipotez dotyczących współczesnego świata oraz rozumienia relacji człowiek – środowisko.

Takie urozmaicenie jest niezbędne w pracy z uczniami o specjalnych potrzebach edukacyjnych, ponieważ nie ma jedynej najlepszej metody pracy z uczniem z SPE. Ze względu na różnorodność potrzeb edukacyjnych uczniów nauczyciel powinien umieć dostosować właściwe metody do typu problemu, z jakim ma do czynienia.

Podstawowym działaniem jest zdiagnozowanie problemu i postępowanie mające na celu budowanie poczucia własnej wartości uczniów, rozbudzanie ciekawości poznawczej i kreatywności. Należy stosować takie metody, aby jednocześnie dały możliwość rozwijania niedoborów i wzmacniały mocne strony ucznia.

W pracy z uczniami z dysfunkcjami typu dysleksja, dysortografia czy dysgrafia należy częściej stosować metody aktywizujące, w których uczeń będzie miał możliwość wypowiedzenia swoich poglądów, a nie przedstawiania ich w formie pisemnej. Poza tym częściej należy wykorzystywać obraz jako źródło informacji a nie tekst. Natomiast w przypadku uczniów z afazją, gdzie występują zaburzenia językowe, należałoby położyć nacisk na metody opisowe.

Poza trudnościami edukacyjnymi w pracy z uczniem można się spotkać z problemami społecznymi czy zaburzeniami zachowania. W takich przypadkach należy stosować te metody aktywizujące, których realizacja wymaga pracy w grupie. Celem stosowania tych metod powinno być podniesienie poczucia własnej wartości i wzmocnienia pozycji ucznia w grupie.

Każdy z powyższych przypadków trudności edukacyjnych powinien być traktowany indywidualnie. A zastosowanie wskazanych metod nie daje pewności sukcesu. Przy indywidualizowaniu pracy z uczniem trzeba

bacznie obserwować reakcje ucznia na zaproponowane metody i w przypadku pojawienia się trudności należy niezwłocznie szukać kolejnego rozwiązania.

Stosowanie różnorodnych środków dydaktycznych

Właściwe dostosowanie środków dydaktycznych do poszczególnych lekcji jest kluczowe w procesie kształcenia. Ze względu na specyfikę nauczania geografii nauczyciel dysponuje szeroką gamą pomocy dydaktycznych możliwych do wykorzystania.

Poznawanie treści geograficznych powinno odbywać się przede wszystkim przy zastosowaniu głównej czynności, na której bazują nauki geograficzne, czyli obserwacji. Najbardziej efektywnie można skorzystać z tego źródła informacji na zajęciach terenowych. Natomiast na typowych lekcjach geografii nauczyciel ma do dyspozycji szereg innych źródeł informacji.

Jednym z ważniejszych z nich jest mapa. Podstawowe czynności korzystania z mapy kształcone są na niższych poziomach edukacji, natomiast na IV etapie mapa służy głównie do poszukiwania wiedzy, którą następnie poddaje się interpretacji, porównaniu i ocenie.

Stosowanie różnorodnych środków dydaktycznych ma na celu uatrakcyjnianie lekcji, poszerzanie wiedzy ucznia na temat źródeł informacji geograficznych oraz stwarza możliwości kształcenia umiejętności interpretowania zdobytej wiedzy.

W podstawie programowej dominują zagadnienia dotyczące geografii społeczno-gospodarczej. Do środków dydaktycznych, które mogą służyć w lepszym nauczaniu tych treści, należą m.in.: mapy konturowe, mapy ścienne, dane statystyczne, wykresy, rysunki schematyczne, teksty źródłowe, fotografie czy filmy tematyczne.

Nauczanie geografii powinno również uwzględniać postęp technologiczny współczesnego świata. Szczególnie należy zwrócić uwagę na możliwość zastosowania nowych technologii informacyjnych i komunikacyjnych w kontekście zakresu treści, jakie są realizowane na IV poziomie edukacji. Treści te nawiązują do współczesnych przemian zachodzących w przemyśle, usługach komunikacyjnych, turystyce, polegających na rozwoju technologicznym. Niezbędne jest zatem korzystanie z zasobów GIS czy ciągłe uaktualnianie wiedzy na podstawie środków masowego przekazu czy Internetu. Szczególnie jest to ważne w procesie nauczania – uczenia się geografii społeczno-ekonomicznej.

Nowe technologie mogą być stosowane na zajęciach w formie pokazów multimedialnych, korzystania z tablic interaktywnych, ale również można zachęcać uczniów do przygotowywania prac domowych w formie graficznych opracowań danych statystycznych lub przygotowywania prezentacji multimedialnych.

Wykorzystanie nowych technologii na zajęciach geografii ma duże znaczenie dla odbioru treści przez uczniów, przyczyni się do zwiększenia zainteresowania zagadnieniami geograficznymi, uświadomi uczniom szeroki zakres tematyczny i kierunek zmian nauk geograficznych. Może to mieć również wpływ na rozwijanie zainteresowań uczniów i chęć samodzielnego poszukiwania wiedzy.

Postawa nauczyciela

Nauczyciel jest osobą organizującą proces kształcenia, dobiera metody, formy pracy i środki dydaktyczne. Ma wpływ na przebieg zaplanowanej lekcji i jej atrakcyjność dla odbiorcy. Poza tymi formalnymi czynnościami może kształtować atmosferę na zajęciach sprzyjającą nauce. Do takich działań można zaliczyć utrzymywanie dyscypliny, motywowanie uczniów do nauki, indywidualizowanie pracy, rozbudzanie ich zainteresowań

naukami geograficznymi oraz utrzymywanie przyjaznej atmosfery na zajęciach. Te wszystkie elementy składają się na całokształt pracy dydaktycznej, w której można osiągać oczekiwane efekty.

Nauczyciel swoim zachowaniem, przygotowaniem merytorycznym i sposobem prowadzenia lekcji powinien kształtować swój autorytet wśród uczniów. Prawidłowe relacje między uczniem a nauczycielem polegają na wzajemnym szacunku i zaufaniu. Jeżeli zachodzą takie zależności, to uczeń podporządkowuje się poleceniom nauczyciela, gdyż ufa jego umiejętnościom i wierzy w słuszność działań.

Nauczyciel swoim zaangażowaniem w przygotowanie i prowadzenie lekcji daje dowód ważności przekazywanych treści, co wzbudza wśród uczniów zainteresowanie nimi, a to przekłada się na lepszą efektywność w poszerzaniu wiedzy geograficznej i kształtowaniu umiejętności.

Organizowanie zajęć terenowych

Zajęcia terenowe rozwijają umiejętności obserwacji bezpośredniej otaczającego środowiska, dokonywania pomiarów, działania w grupie, poza tym rozwijają zainteresowania oraz kształtują wrażliwość na przyrodę.

Warsztaty terenowe mogą przybierać różną formę zajęć, co ma wpływ na czas trwania poszczególnych lekcji. Mogą polegać na obserwacji otoczenia, dokonywaniu pomiarów, zbieraniu informacji na wskazany temat w formie wywiadu, rozmowy lub ankiet.

Każdy rodzaj zajęć terenowych wymaga specjalnego przygotowania polegającego na opracowaniu celów i trasy wyjścia, określeniu tematu, który ma podlegać badaniu, przygotowaniu odpowiednich materiałów, np. urządzeń pomiarowych, kwestionariuszy, ankiet itp.

Po zakończeniu badań należy dokonać opracowania i prezentacji zgromadzonych informacji, dzięki czemu uczniowie poznają metodologię prowadzenia badań geograficznych. Dokonywanie opracowania własnych wyników pracy utwierdza uczniów w ważności działania, podnosi ich samoocenę oraz motywuje do samodzielnego zdobywania wiedzy.

Zajęcia terenowe dają możliwość skonfrontowania wiedzy teoretycznej, którą uczniowie zdobywają na zajęciach, z rzeczywistością, co poszerza ich horyzonty poznawcze, motywuje do nauki, a w efekcie prowadzi do pogłębiania wiedzy geograficznej.

Podstawa programowa nauczania ogólnego geografii zakłada lekcje terenowe na III etapie edukacyjnym. Warto jednak dla uatrakcyjnienia prowadzonych lekcji zaproponować na IV etapie edukacji warsztaty terenowe. Wprawdzie jest zbyt mało czasu na realizację zadań terenowych na lekcjach na poziomie podstawowym, jednak takie zajęcia mogą odbywać się np. w ramach kół zainteresowań czy wycieczek szkolnych. Aby nawiązywały do proponowanego zakresu treści zawartych w podstawie programowej na tym poziomie, powinny dotyczyć zagadnień społeczno-gospodarczych i relacji człowiek – środowisko.

Dzięki obserwacji otaczającego środowiska geograficznego uczniowie uczą się wyodrębniać poszczególne jego elementy, ale również mogą uzasadniać lokalizację elementów antropogenicznych na tle elementów środowiska przyrodniczego oraz definiować zależności między nimi. Analiza polegająca na obserwacji relacji w sferze człowiek – środowisko skłania również do wysuwania hipotez na temat dalszych zmian i przekształceń środowiska przyrodniczego przez człowieka. Taka forma aktywności ucznia rozwija jego wyobraźnię i uwrażliwia na stan środowiska przyrodniczego.

5. Opis założonych osiągnięć ucznia

Planowane osiągnięcia w pierwszej klasie szkoły ponadgimnazjalnej zawierają:

A. osiągnięcia dotyczące wiedzy i umiejętności z zakresu:

a) współczesnych problemów demograficznych i społecznych świata

Uczeń:

- opisuje i charakteryzuje zjawiska i procesy demograficzne
- dokonuje analizy danych statystycznych dotyczących zagadnień demograficznych
- rozumie i uzasadnia przyczyny nierównomiernego rozmieszczenia ludności na świecie
- formułuje skutki nadmiernej koncentracji ludności
- charakteryzuje fazy rozwoju demograficznego i przejścia epidemiologicznego
- rozróżnia i charakteryzuje procesy powstawania zespołów miejskich
- rozróżnia i charakteryzuje procesy urbanizacyjne w krajach o różnym stopniu rozwoju
- wskazuje podobieństwa i różnice wybranych kręgów kulturowych
- dokonuje analizy problemów demograficznych i wskazuje ich rozwiązania

b) zróżnicowania gospodarczego świata

Uczeń:

- posługuje się mapami prezentującymi zagadnienia gospodarcze
- wskazuje przyczyny powstawania kryzysów regionalnych i globalnych oraz ocenia ich skutki
- charakteryzuje problematykę wytwarzania żywności i jej nierównomiernej dystrybucji na świecie
- prognozuje zmiany dokonujące się na obszarach wiejskich
- wyjaśnia przyczyny i konsekwencje racjonalnej i nieracjonalnej gospodarki zasobami leśnymi
- ocenia znaczenie zasobów mórz i oceanów pod kątem rozwoju przemysłu oraz możliwości wyżywienia ludności świata
- ocenia i uzasadnia zróżnicowanie oraz zmiany struktury wykorzystania surowców energetycznych na świecie
- analizuje wpływ nowoczesnych technologii informacyjno-komunikacyjnych na zmiany rynku pracy
- przedstawia przestrzenne formy koncentracji przemysłu wysokiej technologii wraz ze wskazaniem pełnionych przez te ośrodki funkcji
- charakteryzuje wybrane obszary o wybitnych walorach turystycznych oraz intensywnie wykorzystywanych turystycznie
- określa przyczyny i skutki zmian w kierunkach oraz wielkości przepływu osób i towarów na świecie
- uzasadnia rolę organizacji gospodarczych i politycznych w rozwiązywaniu problemów współczesnego świata
- przedstawia i uzasadnia czynniki prowadzące do zmian na mapie politycznej świata oraz konsekwencje tych zmian

c) relacji człowiek – środowisko przyrodnicze a zrównoważony rozwój

Uczeń:

- konstruuje i rozwiązuje schematy przyczynowo-skutkowe obrazujące relacje między poszczególnymi elementami środowiska geograficznego
- określa zagrożenia płynące z nadmiernej eksploatacji nieodnawialnych źródeł energii

- charakteryzuje przyczyny, przebieg i skutki globalnych zagrożeń, ze szczególnym uwzględnieniem efektu cieplarnianego
- wskazuje propozycje działań mających na celu zmniejszenie negatywnych następstw antropopresji
- uzasadnia rolę współpracy międzynarodowej w rozwiązywaniu problemów regionalnych i globalnych

B. osiągnięcia w zakresie celów wychowawczych:

- wykształcenie umiejętności rozpoznawania własnych potrzeb edukacyjnych oraz uczenia się
- wykształcenie umiejętności sprawnego posługiwania się nowoczesnymi technologiami informacyjno-komunikacyjnymi
- wykształcenie umiejętności wyszukiwania, selekcjonowania i krytycznej analizy informacji
- rozwinięcie zainteresowań zjawiskami i procesami geograficznymi
- rozwinięcie umiejętności sprawnego wypowiedzania się i argumentowania swojego stanowiska
- wykształcenie postaw tolerancji i szacunku do innych ludzi oraz ich poglądów, wyznań
- wykształcenie więzi i szacunku dla własnego regionu
- nawiązywanie kontaktów interpersonalnych w klasie, grupie
- przygotowanie do świadomego i odpowiedzialnego uczestniczenia w życiu społeczno-gospodarczym współczesnego świata
- skuteczne porozumiewanie się w różnych sytuacjach, prezentacja własnego punktu widzenia i uwzględniania poglądów innych ludzi, poprawne posługiwanie się językiem geograficznym, przygotowanie do publicznych wystąpień
- prezentowanie postawy człowieka postępującego zgodnie z ideą zrównoważonego rozwoju

6. Proponowane kryteria oceny i metod sprawdzania osiągnięć ucznia

Ocenianie poziomu opanowania wiedzy i umiejętności przez ucznia jest integralną częścią całego systemu edukacji. Wszelkie działania nauczyciela związane z ustaleniem kryteriów ocen, metod i zasad sprawdzania osiągnięć uczniów oraz wymagań na poszczególne oceny powinny być zgodne z systemem oceniania wewnątrzszkolnego i przedmiotowego. Dokumenty te, opracowane na podstawie Rozporządzenia MEN i podstawy programowej, są obowiązujące w poszczególnych placówkach oświatowych.

Ocenie podlegają prace pisemne w postaci kartkówek, sprawdzianów, prac domowych, odpowiedzi ustne i inne formy działalności realizowane przez ucznia, a wskazane przez nauczyciela, np. rozwiązywanie zadań na zajęciach, wykonywanie ćwiczeń podczas zajęć terenowych itp.

Należy zaznaczyć, że ilość materiału, który należy zrealizować na IV poziomie edukacyjnym, jest bardzo duża – a czas realizacji krótki. Zatem nauczyciel powinien kłaść większy nacisk na rolę prac pisemnych kalkulowanych na kilkanaście (15-20) minut, a nie całą godzinę lekcyjną. Pozwoli to na sprawną realizację wszystkich treści nauczania. Prace powinny obejmować niewielkie, kilkugodzinne partie materiału o zbliżonej tematyce, jak na przykład: urbanizacja, gospodarka żywnościowa czy przemysł. Takie podejście pozwoli również na uzyskanie większej ilości ocen cząstkowych.

Ocena szkolna musi spełniać pewne kryteria, aby mogła posłużyć do realizacji celów edukacyjnych. Ocena osiągnięć ucznia musi być obiektywna, rzetelna, jawna i sprawiedliwa.

Ocena szkolna w procesie dydaktycznym spełnia kilka istotnych ról:

- informacyjną – uczeń wraz z oceną otrzymuje informacje na temat poziomu zdobytej wiedzy z danej dziedziny i stopnia opanowania wymaganych umiejętności; na tej podstawie uczeń może w pewnym stopniu planować dalszy proces kształcenia, uwzględniając ewentualne braki w wiedzy czy umiejętnościach;
- porównawczą – ocena umożliwia porównanie zdobywanych wyników z osiągnięciami rówieśników, co jest istotne w rozwoju psychofizycznym na poszczególnych etapach kształcenia; młodzież funkcjonująca w społeczności klasowej ma potrzeby określania swojej pozycji w grupie rówieśniczej;
- motywacyjną – trafna ocena opatrzona komentarzem może spełniać funkcję motywacyjną; dzięki jasnym kryteriom oceny i wymaganiom oraz rzetelnej ocenie uczeń może realnie określić swoje możliwości w uzyskiwaniu lepszych wyników w nauce; w wypełnianiu tej funkcji nieodzowna jest rola nauczyciela, który właściwym uzasadnieniem oceny może zachęcić ucznia do osiągania lepszych wyników w nauce i rozwijania zainteresowań.

Przy ocenianiu osiągnięć edukacyjnych uczniów nauczyciel posługuje się głównie oceną sumującą, czyli oceną poziomu opanowanej wiedzy i umiejętności za pomocą stopni szkolnych. Warto uzupełnić ten tradycyjny sposób oceniania oceną kształcącą.

Do głównych zadań nauczyciela stosującego ocenianie kształcące jest:

- określenie celów poszczególnych lekcji w sposób zrozumiały dla ucznia
- ustalenie wraz z uczniami kryteriów oceniania

- budowanie atmosfery uczenia się poprzez rozmowę na temat warunków uczenia się oraz angażowanie rodziców w proces kształcenia poprzez powierzenie im roli doradcy wspierającego ucznia w osiągnięciu celów edukacyjnych
- umiejętność zadawania pytań kluczowych, które skłaniają ucznia do myślenia i rozwiązywania zadań problemowych w twórczy sposób
- wprowadzenie oceny koleżeńskiej i samooceny, dzięki której uczeń rozumie kryteria, rolę nauczyciela w procesie oceniania oraz udzielając wskazówek kolegom, sam utrwala swoją wiedzę i określa swój poziom wiedzy
- stosowanie oceny słownej przez nauczyciela, zawierającej informacje zwrotne na temat osiągnięć, braków wiedzy i umiejętności, które należy zniwelować, oraz sposobów rozwiązania problemów edukacyjnych, z których uczeń może skorzystać.

Ogólne kryteria oceniania

Kontrola i ocena osiągnięć uczniów są jednym z ostatnich ogniw całego cyklu kształcenia. Ustalając właściwe cele i wymagania edukacyjne, można dokonać prawidłowej kontroli i oceny poziomu opanowania wiedzy i umiejętności geograficznych ucznia.

Jasne wymagania i kryteria oceny służą zarówno nauczycielowi do dokonania rzetelnej oceny osiągnięć, jak i uczniowi do samodzielnego określenia poziomu swojej wiedzy i rozwoju swoich możliwości edukacyjnych.

We właściwym ocenianiu osiągnięć ucznia można posłużyć się następującymi kryteriami, uwzględniającymi wszystkie obowiązujące stopnie (proponowane kryteria mają układ warstwowy, należy je zatem odczytywać od oceny najniższej):

Ocenę celującą uzyskuje uczeń, który:

- spełnia kryteria na ocenę bardzo dobrą
- wykazuje się wiadomościami wykraczającymi poza ogólny program nauczania
- bierze czynny udział w olimpiadach i konkursach tematycznych
- bezbłędnie stosuje zdobytą wiedzę w rozwiązywaniu zadań typowych i problemowych
- proponuje rozwiązania nietypowe
- wykazuje się twórczym myśleniem
- udziela płynnych i bogatych w treści odpowiedzi
- samodzielnie rozwija swoje zainteresowanie zagadnieniami geograficznymi

Na ocenę bardzo dobrą uczeń powinien:

- spełniać kryteria na ocenę dobrą
- opanować pełny zakres treści zawartych w programie nauczania
- samodzielnie rozwiązywać zadania o dużym stopniu trudności
- udzielać spójnych i poprawnych merytorycznie odpowiedzi
- bezbłędnie posługiwać się mapą i terminologią geograficzną

Na ocenę dobrą uczeń powinien:

- samodzielnie rozwiązywać typowe zadania o średnim poziomie trudności
- poprawnie stosować większość terminów geograficznych
- posiadać wiedzę wystarczającą do zrozumienia głównych zjawisk i procesów geograficznych
- sprawnie posługiwać się mapą i terminologią geograficzną

Na ocenę dostateczną uczeń powinien:

- rozwiązywać zadania o średnim stopniu trudności, z niewielką pomocą nauczyciela
- rozumieć większość terminów geograficznych obowiązujących na poziomie podstawowym
- udzielać prostych odpowiedzi
- posiadać podstawową wiedzę umożliwiającą dalsze kształcenie i rozumienie głównych zjawisk i procesów geograficznych

Na ocenę dopuszczającą uczeń powinien:

- posiadać podstawową wiedzę geograficzną
- rozumieć wybrane terminy geograficzne
- rozwiązywać proste zadania z pomocą nauczyciela
- udzielać krótkich odpowiedzi

Ocenę niedostateczną otrzymuje uczeń który:

- nie opanował wymaganych treści z zakresu podstawowego
- nie rozumie podstawowych terminów geograficznych
- nie potrafi rozwiązać prostych zadań, nawet z pomocą nauczyciela

Metody oceniania

Metody oceniania służą do sprawdzenia stopnia opanowania wiedzy i umiejętności ucznia. Dobór metod powinien uwzględniać poziom nauczania, różne aspekty aktywności ucznia związane z pozyskiwaniem wiedzy geograficznej oraz możliwości edukacyjne ucznia. Należy również rozważyć aspekt dostosowania kryteriów oceny do indywidualnych możliwości ucznia, w taki sposób, aby ocena nie wydała się niesprawiedliwą dla pozostałych uczniów. Takie metody oceny osiągnięć uczniów, jak prace pisemne w postaci m.in. sprawdzianów, muszą być stosowane z uwzględnieniem kryteriów zawierających wszystkie wymagania podyktowane podstawą programową. Natomiast ocena odpowiedzi ustnych, prac domowych czy stopnia zaangażowania ucznia w realizację lekcji może być dostosowana do możliwości edukacyjnych poszczególnych uczniów. W takich przypadkach ocena przede wszystkim powinna spełniać funkcję motywującą w celu ukazania mocnych stron ucznia i zachęcenia go do dalszego poszerzania wiedzy i umiejętności geograficznych.

Nauczyciel w swojej pracy dydaktycznej powinien stosować różnorodne metody oceny, aby jak najlepiej sprawdzić stopień opanowania wiedzy, umiejętności prezentowania wiedzy, zarówno w formie pisemnej, jak i ustnej, oraz umiejętności korzystania z różnorodnych źródeł informacji geograficznej.

Do głównych metod oceniania można zaliczyć:

- ocenę prac pisemnych w postaci: kartkówki, sprawdzianów, testów diagnostycznych – te metody umożliwiają sprawdzenie stopnia opanowania realizowanych treści nauczania oraz poziomu opanowanych umiejętności, m.in. korzystania z mapy czy interpretowania treści zawartych w różnych źródłach informacji
- ocenę odpowiedzi ustnych – ma ona na celu sprawdzenie poprawności zastosowania terminów geograficznych, umiejętności udzielania odpowiedzi ustnych na temat zjawisk i procesów geograficznych oraz charakteryzowania zależności zachodzących pomiędzy poszczególnymi elementami środowiska geograficznego; umiejętność swobodnego wysławiania się jest istotnym elementem w procesie dydaktycznym, ponieważ te zdolności uczeń może zastosować w innych sytuacjach niż zajęcia szkolne, np. panel dyskusyjny, wypowiedzianie własnych opinii i stosowne argumentowanie ich czy prowadzenie negocjacji
- ocenę prac domowych – wykonywanie prac domowych przez uczniów spełnia rolę utrwalającą wiedzę z bieżących treści oraz prowadzi do pogłębiania wiedzy i zainteresowań geograficznych; zadania domowe mogą przybierać różnorodne formy: opisowe, np. udzielanie odpowiedzi na zadania uzupełniające treści lekcji, przygotowanie krótkiego referatu na wskazany temat, wykonanie form graficznych lub prezentacji multimedialnych czy nawet sporządzenie krótkiej notatki zawierającej wyniki obserwacji danego zjawiska
- obserwację aktywności ucznia na zajęciach – poza prowadzeniem lekcji zadaniem nauczyciela jest kontrolowanie zaangażowania ucznia w pracę na lekcji; służyć temu może stosowanie krótkich kontrolnych pytań w formie pisemnej lub ustnej, sprawdzających stopień opanowania prezentowanej wiedzy, polecenie wykonania ćwiczenia sprawdzającego zrozumienie zjawisk czy procesów, stosowanie kart obserwacji, które najlepiej prowadzić przy grupowych formach pracy, ponieważ wymagają większego zaangażowania czasowego nauczyciela; obserwacja pracy ucznia na zajęciach ma za zadanie motywowanie go do systematycznej pracy, sprawdzenie umiejętności pracy w grupie; Dzięki wnioskowi z właściwej obserwacji nauczyciel może zastosować indywidualizację pracy zgodnie z edukacyjnymi potrzebami i możliwościami ucznia
- ocenę pracy w grupie – przy ocenianiu efektu pracy grupy uczniów łatwo o popełnienie błędów, m.in. ocenienie tylko lidera, przy zaangażowaniu całego zespołu lub ocenienie całej grupy jednakowo, w której tylko część uczniów pracowało efektywnie; zadaniem nauczyciela jest dokonanie rzetelnej obserwacji i oceny zgodnej ze stanem faktycznym; praca w grupie jest dla ucznia istotnym doświadczeniem, ponieważ uczy się on współpracy, przyjmuje różne role, np. lidera, oraz kształtuje umiejętności prezentacji wyników własnej pracy
- ocenę aktywności ucznia w zdobywaniu wiedzy i umiejętności w sytuacjach pozalekcyjnych – można tu zaliczyć branie przez ucznia czynnego udziału w konkursach czy Olimpiadach Geograficznych.

Literatura

- Arends R.I., *Uczymy się nauczać*. WSiP. Warszawa 1995.
- Bartoszevska M. (red.), *Jak uczyć uczniów uczenia się? Metody aktywne na lekcjach geografii – scenariusze lekcji*. Wojewódzki Ośrodek Metodyczny w Lublinie, Lublin 1998.
- Baum, R. Wielicki W., *Metoda SWOT jako narzędzie analizy strategicznej przedsiębiorstw agrobiznesu*. Wydawnictwo Akademii Rolniczej w Poznaniu. Poznań 2004.
- Bereźnicki F., *Podstawy dydaktyki*. Impuls. Kraków 2007.
- Bocheńska K., *Czytanie ze zrozumieniem*. Centralna Komisja Egzaminacyjna. Warszawa 2007.
- Brudnik E., *Ja i mój uczeń pracujemy aktywnie: przewodnik po metodach aktywizujących*. Zakład Wydawniczy SFS. Kielce 2000.
- Buzan T., *Supermind*. Centrum Consultingowo-Marketingowe „Polid”. Warszawa 1990.
- Czaińska Z., Wojtkowicz Z., *Aktywne metody w edukacji geograficznej*. Stowarzyszenie Oświatowców Polskich. Toruń 1999.
- Denek K., *Efektywność nauczania i sposoby jej mierzenia*. *Dydaktyka Szkoły Wyższej* nr 1 1969.
- Denek K., *O lepszą jakość procesu kształcenia*. *Vladislavia Gazeta Semestralna Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej we Włocławku*, Nr 2 2003 on-line (<http://www.wshe.pl/vladis/vladis15/3.html>)
- Dryden G., Vos. J., *Rewolucja w uczeniu*. Zysk i S-ka. Poznań 2002.
- Ekiert-Grabowska D., *Efektywna szkoła – dobra szkoła*. *Dyrektor Szkoły* nr 2 1994.
- Everard K.B. Morris G., *Effective School Management*. Harper and Row. London 1990.
- Flanders N. A., *Analyzing Teaching Behavior*. Addison-Wesley Educational Publishers Inc, Reading, 1970.
- Gardner H., *Inteligencja: wielorakie perspektywy*. WSiP. Warszawa 2001.
- Godlewski M. (red.), *Pedagogika. Podręcznik akademicki*. PWN. Warszawa 1974.
- Grodzka-Borowska A., *Planowanie wyników procesu dydaktycznego*. WSiP 2005.
- Kopański J., *Efektywność nauczania: siedem zasad*. *Fizyka w szkole* nr 3 2003.
- Konarzewski K., *Sztuka nauczania. Szkoła*. PWN. Warszawa 2008.
- Kotarbiński T., *Elementy teorii poznania, logiki formalnej i metodologii nauk*. Ossolineum. Wrocław 1961.
- Kozłowska A., *Pomiar dydaktyczny i ewaluacja w szkole z teorii i praktyki*. Wyższa Szkoła Pedagogiczna. Częstochowa 2002.
- Król R., *Efektywność gier dydaktycznych w procesie kształcenia*. Oficyna wydawnicza „Impuls”. Kraków 2007.
- Kruszewski K., *Sztuka nauczania. Czynności nauczyciela*. PWN. Warszawa 2009.
- Krzyżewska J., *Aktywizujące metody i techniki w edukacji cz. I*. AU Omega, Suwałki 1998.
- Kubiczek B., *Metody aktywizujące. Jak nauczyć uczniów uczenia się?* Wydawnictwo NOWIK. Opole 2006.
- Kubielski W., *Podstawy pomiaru, konstruowania i ewaluacji testu dydaktycznego*. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej TWP. Warszawa 2006.
- Kupisiewicz C., *Podstawy dydaktyki ogólnej*. PWN. Warszawa 1971.
- Kupisiewicz C., *O efektywności nauczania problemowego*. PWN, Warszawa 1985.
- Kupisiewicz C., *Dydaktyka ogólna*, Graf Punkt, Warszawa 2000.
- Leja L., *Techniczne środki dydaktyczne*. PWN. Warszawa 1978.

- Lewowicki T., *Efektywność kształcenia – typowe ujęcia – dylematy – wyzwania*. Edukacja nr 3 1991.
- Liszka H., *Dlaczego powinniśmy stosować metody aktywizujące na lekcjach?*, *Wszystko dla szkoły* nr 12 2004.
- Łaguna M., *Metody aktywizujące*. Wychowawca nr 11 2009.
- Maziarz C., *Dydaktyka studiów dla pracujących. Wybrane zagadnienia*. PWN. Warszawa 1976.
- Nalaskowski S., *Metody nauczania*. Wydawnictwo „Adam Marszałek”. Toruń 1998.
- Nawroczyński B., *Zasady nauczania*. Ossolineum. Wrocław 1961.
- Niemierko B. (red.), *ABC testów osiągnięć szkolnych*. WSiP. Warszawa 1975.
- Niemierko B., *Między oceną szkolną a dydaktyką. Bliżej dydaktyki*. WSiP. Warszawa 1997.
- Niemierko B., *Pomiar wyników kształcenia*. WSiP. Warszawa 1999.
- Niemierko B., *Ocenianie szkolne bez tajemnic*. WSiP. Warszawa 2002.
- Niemierko B. (red.), *Trafność pomiaru jako podstawa obiektywizacji egzaminów szkolnych*. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej w Łodzi. Łódź 2003.
- Niemierko B., *Kształcenie szkolne. Podręcznik skutecznej dydaktyki*. Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne. Warszawa 2007.
- Niemierko B., *Diagnostyka edukacyjna – podręcznik akademicki*. PWN. Warszawa 2009.
- Okoń W., *Proces nauczania*. PZWS. Warszawa 1965.
- Okoń W., *Słownik pedagogiczny*. PWN. Warszawa 1975.
- Okoń W., *Wprowadzenie do dydaktyki ogólnej*. PWN. Warszawa 1987.
- Perrott E., *Efektywne nauczanie. Praktyczny przewodnik doskonalenia nauczyciela*. WSiP, Warszawa 1995.
- Piskorz S. (red.), *Zarys dydaktyki geografii*. PWN. Warszawa 1997.
- Pólturzycki J., *Dydaktyka dla nauczycieli*. Novum. Toruń 1997.
- Racinowski S., *Problemy oceny szkolnej*. PZWS. Warszawa 1966.
- Rau K., Ziętkiewicz E., *„Burza mózgów” i inne techniki w edukacji*. G&P Oficyna Wydawnicza. Poznań 2000.
- Rechnio B., *Skuteczne aktywizowanie*. *Wszystko dla szkoły* nr 3 2008.
- Rosenshine B., Furst A. F., *The use of direct observation to study teaching*, in Travers R.M. (red.) *Second Handbook of Research on Teaching*. Rand McNally, Chicago 1973.
- Ryan D., *Characteristics of Teachers*. American Council of Education, Washinton DC 1960.
- Rzepakowa M., *O metodach oceny efektywności nauczania dorosłych*. *Oświata Dorosłych*. nr 2 1971, s.92.
- Skrzypek E., *Jakość i efektywność*. Wydawnictwo UMCS, Lublin 2000.
- Sośnicki K., *Dydaktyka ogólna*. Ossolineum. Wrocław 1959.
- Srokosz W., *Geografia. Zadania, wskazówki, zasady oceniania. Jak przygotować się do egzaminu*. Nowa Era. Warszawa 2004.
- Szaran T., *Pomiar dydaktyczny*. WSiP. Warszawa 2000.
- Tylińska R., *Analiza SWOT instrumentem w planowaniu rozwoju*. WSiP. Warszawa 2005.
- Werwicki A., *Modelowa sylwetka nauczyciela geografii*. *Geografia w szkole*. 1979 nr 5
- Wojnarowska M., *Metoda JIGSAW (układanka)*,
http://www.interklasa.pl/porta1/index/strony?mainSP=subjectpages&mainSRV=nauczyciel&method=1425580968&page=subpage&article_id=320026&page_id=17530
- Wójcik E., *Metody aktywizujące w pedagogice grup*. Rubikon. Kraków 2008.

Zaniewicz Z., *Metody pracy z uczniem a efektywność nauczania geografii na przykładzie wybranych liceów ogólnokształcących województwa lubelskiego*. Praca doktorska. UMCS. Lublin 2010.

Zimny Z.M. (praca zbiorowa), *Efektywność kształcenia*. Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Częstochowie. Częstochowa 1993.

Żechowska B., *Efektywność pracy nauczyciela*. Uniwersytet Śląski, Katowice 1982.

<http://www.reformaprogramowa.men.gov.pl/>